

## ЩОДЕННИКОВИЙ ДИСКУРС ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА: ІНТЕНЦІЙНИЙ ОБШИР І СИНТАКСУВАННЯ

### OLEXANDR DOVZHENKO DIARY DISCOURSE: INTENTIONAL SCOPE AND SYNTAXING

Шабат-Савка С.Т.,

*orcid.org/0000-0002-2658-5567*

*доктор філологічних наук, професор,*

*завідувач кафедри сучасної української мови*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У науковій розвідці проаналізовано щоденник як окрему дискурсивно-жанрову форму епістолярного стилю української мови, що має історико-культурну та естетичну цінність, репрезентує психоментальний простір мовної особистості, спектр емоційно насажених суб'єктивно-авторських інтенцій, формує багатогранність письменницького ідіостилу. З опертям на просторово-часовий континуум «Щоденника» Олександра Довженка, що його представлено в п'ятому томі п'ятитомного видання творів письменника (1985 р.), досліджено присутні жанрові ознаки й тематично-змістове наповнення щоденника, обстежено тяглість наукових пошуків щодо його лінгвістичної природи. З опертям на багатий ілюстративний матеріал об'рунтовано думку про амбівалентний характер щоденника Олександра Довженка – знакової постаті України ХХ ст.

Серед синтаксичних маркерів, що увиразнюють інтенційний діапазон щоденникового дискурсу Олександра Довженка, проаналізовано двоскладні речення як маркери домінантних для епістолярної комунікації я-інтенцій; схарактеризовано типологічні вияви категорії односкладності, зокрема означено- та неозначено-особові конструкції, безособові та інфінітивні висловлення, що відображають індивідуально-авторську картину світу, експлікують емотивно-аксіологічні, спонукальні та оптативні інтенції; визначено роль односкладних номінативних речень у контексті вербалізації інтенцій інформування. На багатому ілюстративному матеріалі досліджено питальні конструкції, афористичні висловлення та парцельовані комунікати, які слугують синтаксичними експресемами у щоденнику Олександра Довженка, виражають інтенції естетичності, вияскравляючи домінантні ознаки епістолярного мовостилу письменника.

Серед присутніх ознак щоденникового дискурсу Олександра Довженка визначено: хронологічність як визначальний маркер жанрової диференціації щоденника; поліінтенційність щоденника, його різновекторність та амбівалентність у реалізації, з одного боку, соціокультурного простору української історії ХХ ст., з іншого – у передаванні суб'єктивного плану індивідуальних одкровень автора; багатство синтаксичних засобів, що оприявнюють інтенційний обшир людської комунікації, увиразнюють експлікацію та взаємодію художнього, публіцистичного та розмовного стилів, індивідуалізують письменницький ідіостиль.

**Ключові слова:** епістолярний стиль / дискурс, щоденник, щоденниковий дискурс, хронологічність, комунікативна інтенція, інтенційність, двоскладні та односкладні речення, фігурально-риторичні конструкції синтаксису, ідіостиль, Олександр Довженко.

The article analyses the writer's diary as a separate discursive and genre form of the Ukrainian language epistolary style, which has national, historical, ethnocultural and aesthetic value for the native speaker having a Ukrainian linguistic mentality. The study reveals the psychomental space of the linguistic personality, its deeply personal, emotionally charged layer of subjective intentions. It is a substantive marker of the multifaceted writer's idiomatic writing style. Based on the spatial and temporal continuum of Oleksandr Dovzhenko's Diary, presented in the fifth volume of the five-volume edition of the writer's works (1985), this paper investigates the essential genre features of the diary (its subjectivity, chronology, sequence, clarity of dates, dialogue, individualisation of statements, fragmentation), its thematic content, the scientific research continuity of the diary's linguistic nature. The author substantiates the idea of the ambivalent nature of Oleksandr Dovzhenko's diary discourse, a significant figure of twentieth-century Ukraine.

Among the syntactic markers that emphasise the intentional range of Oleksandr Dovzhenko's diary discourse, the article analyses two-part sentences as markers of the dominant I-intentions in epistolary communication. The author focuses on the typological manifestations of the monosyllabic nature of the writing, in particular, definite and indefinite personal constructions, impersonal and infinitive expressions that reflect the individual author's worldview, implement the emotive and axiological intentions of the linguistic personality, the range of motivational and optative intentions. The study displays the role of monosyllabic nominal sentences in verbalising intentions of informing and the existence of human existence. Drawing on the rich illustrative material, the author examines interrogative constructions, aphoristic statements and partial communication patterns that serve as syntactic expressions in Oleksandr Dovzhenko's diary discourse, revealing the aesthetic intentions and highlighting the dominant features of the writer's epistolary language.

The essential features of Oleksandr Dovzhenko's diary discourse include the following elements: chronological and documentary accuracy of time and place as essential markers of genre differentiation of the diary; polyintentionality of the writer's diary, its multi-vector and ambivalence in the realisation of the socio-cultural space of Ukrainian history of the twentieth century, on the one hand, and in conveying the subjective plan of individual revelations, on the other hand. The richness of syntactic means that verbalise the intentional scope of human communication, emphasise the explication of the interaction between artistic, journalistic and colloquial styles, and individualise the writer's idiomaticity.

**Key words:** epistolary style/discourse, diary, diary discourse, author, chronological patterns, communicative intentionality, poly- and monosyllabic sentences, figurative and rhetorical syntactic constructions, idiomaticity, Oleksandr Dovzhenko.

**Постановка проблеми.** Лінгвопрагматичний контекст сучасних наукових студій детермінує з'яву низки мовознавчих праць, спрямованих на виокремлення різножанрових форм і реєстрів текстової та уснорозмовної комунікації, на вивчення способів і засобів вербалізації інтенцій з опертям на основні субстанції комунікативного процесу, зокрема – мовця, автора висловлення, письменника. Епістолярний дискурс належить до одного зі стилів української мови, до її писемного реєстру, що оприявнює спектр інтенційних потреб мовної особистості в листах, щоденниках, мемуарах, записниках і відображає лінгвоментальність мовця, його стратегійні орієнтири на діалог з адресатом / адресатами мовлення. В цьому контексті вирізняється щоденник як жанр епістолярного стилю, писемний реєстр автокомунікації, різновид «мемуарних записів (сповідей), що ведуться у хронологічній послідовності щоденно чи з певною періодичністю, синхронно подіям життя автора, про важливі з його погляду побачені, почуті та внутрішньо пережиті події, які щойно сталися, свідком та учасником яких він був, які спонукають його (автора) до роздумів, переоцінки істин, виступають формою самопізнання та репрезентацією досвіду» [3, с. 130].

Епістолярний реєстр щоденника потребує ретельного аналізу з огляду на актуалізацію антропних концепцій вітчизняного мовознавства, на перехід від статичного аналізу мови до її динамічного розгортання в процесі комунікації, на лінгвосинергійне витлумачення різнорівневих мовних одиниць, що вияскравлюють світогляд елітарної творчої особистості, вербалізують світ її емоцій, оцінок, інтенцій.

Самопрезентація індивідуально-авторської картини світу багатогранно представлена в «Щоденнику» Олександра Довженка – відомого українського письменника, публіциста, режисера, новатора вітчизняного кінематографа, знакової постаті соціокультурного простору України ХХ ст. Просторово-часовий континуум «Щоденника» охоплює життєві та творчі події 1941–1956 рр. і дає змогу читачеві зануритися у внутрішній світ митця, його сокровенні думки, творчі плани, емоційні переживання. Вивчення щоденникового дискурсу письменника як непересічного представника національної культури заторкує актуальні питання, які мають стосунок до письменницького ідіостилу / ідіолекту, індивідуально-авторської картини світу, мовного портрета та почерку автора, що, в ракурсі антропоцентричних тенденцій лінгвістики сьогодення, потверджує своєчасність нашої наукової розвідки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Щоденник як епістолярний жанр досліджують здавна (Ф. Бацевич, С. Богдан, С. Єрмоленко, К. Ленець, Л. Мацько, Ю. Невська, О. Оніщенко, І. Погребняк, Т. Радзівєвська, М. Степаненко та ін.). Вітчизняні вчені аналізують жанрово-стильові ознаки щоденника, його функційну роль та комунікативне спрямування, обстежують мовні одиниці, що дають змогу декодувати мовну естетику щоденникового дискурсу, представити епістолярний ідіолект письменника як індивідуально-авторську систему.

За спостереженнями багатьох учених, письменницький щоденник належить до епістолярного стилю (О. Бибик, Л. Дейна, Л. Мацько, С. Шевель та ін.). Йому властиві хронологічність, фактологічність, суб'єктність, діалогічність, фрагментарність, індивідуалізація висловлення. Власне, це ті диференційні ознаки, за якими можна схарактеризувати і лист як один із жанрів епістолярію. На думку М. Коцюбинської, «щоденник – як і лист – це теперішній час, спогади – ретроспекція, та разом вони творять ту хистку паперову кладочку, перекинену з минулого в майбутнє, яка вабить нас можливістю якось дістатися на той бік, пережити й зрозуміти той час, який з погляду сьогодення вже неминуче залишається для нас невідомою країною» [6, с. 120]. За спостереженнями Н. Стахнюк, «щоденники, мемуари, біографії / автобіографії відображають не лише суспільно-політичні та культурно-естетичні події епохи, а й прагнуть заглянути в середину цих явищ, здетермінувати, увиразнити їхні особливі риси» [12, с. 97].

Щоденник – релевантний спосіб писемної фіксації думок, переживань і подій суб'єкта комунікації в певний момент часу, засіб рефлексії та діалогу автора із собою чи суспільством. Про діалогічну форму щоденника веде мову С. Шевель, зазначаючи, що щоденниковий дискурс «має актуалізований чи потенційний діалогічний характер функціонування і виступає елементом комунікативної діяльності мовців; результатом такої діяльності є вербальний продукт (зафіксований на письмі текст чи відносно завершений фрагмент мовлення)» [15, с. 128].

У мемуарних текстах, зокрема – у щоденниках, як зауважує М. Крупа, представлено «історичні виміри світогляду: характерні для певного часу переконання, принципи пізнання, ідеали й норми – синтез інтелектуального й емоційного настрою епохи» [7, с. 52]. Їх поділяють на два типи: «одні щоденники віддзеркалюють орієнтацію автора на опис подій дня, місяця, року тощо; інші – мірку-

вання, «потік свідомості», опис асоціацій тощо» [2, с. 167]. Саме таке розуміння щоденникового дискурсу вможливило постулювати думку про те, що «щоденникові записи Олександра Довженка констатують залежність душевного світу письменника від особистих, культурних, політичних подій, які формуються на широкому історичному тлі» [8, с. 53]. На нашу думку, в аспекті сучасних лінгвосинергетичних досліджень важливо проаналізувати письменницький щоденник як одну з форм самопрезентації авторських інтенцій у тексті.

**Визначення раніше не розв'язаних частин загальної проблеми.** Щоденник – один із жанрів епістолярного дискурсу, що дає змогу зрозуміти автора, його інтенції та прагнення крізь призму тексту і часопростору. Утім, попри тяглість традицій у дослідженні епістолярного стилю та його жанрових форм, існує низка актуальних та дискусійних питань, пов'язаних із місцем щоденника в генологічній системі, із методикою його аналізу, з визначенням функційної здатності тих або тих мовних засобів формувати релевантний континуум інтенцій мовця і самовираження авторського «Я». На жаль, і досі немає монографічних досліджень, які б увиразнювали епістолярний ідіолект Олександра Довженка як систему різнорівневих мовних одиниць, що їх свідомо відбирає автор для репрезентації своїх ідейно-естетичних задумів та широкого діапазону інтенцій. Вивчення художньої творчості О. Довженка крізь призму мовної реалізації образу автора видається надзвичайно цікавим, адже дає змогу простежити не тільки вербалізацію авторського мовомислення, а й систематизувати лінгвістичні засоби, що ідентифікують його синтаксичний почерк.

**Постановка завдання.** Щоденниковий дискурс творчих особистостей виформовують тексти, які «мають лінгвокультурологічну, історичну, національну й естетичну цінність для української нації і людства загалом», оскільки їхніми адресантами є «компетентні мовні особистості, носії української культури й мови» [10, с. 65]. Дослідження таких текстів, які створюють виразний зв'язок між особистим життям автора та його суспільно-політичними вподобаннями, історичними подіями, громадською діяльністю, важливе з огляду на той інформативний обшир, який вони репрезентують. На часі дослідження інтенційності як психоментального феномену мовної особистості в контексті синтаксування – активного процесу використання синтаксичних конструкцій як соціально параметризованих одиниць авторського епістолярію.

**Мета статті** – дослідити комунікативно-інтенційний обшир щоденникового дискурсу Олександра Довженка, схарактеризувати функційний діапазон синтаксичних конструкцій як присутніх складників письменницького ідіостилію.

Джерельна база дослідження оперта на «Щоденник» О. Довженка, представлений у 5-му томі (1985), що його впорядкувала Ю. Солнцева [5]. Щоденникові записи автор веде з 1943 р., актуалізуючи тематику національної ідеї та війни, викриваючи нищість і зухвалість номенклатури, бюрократичної системи, сталінського режиму, вболіваючи за долю України, рідного краю, родини.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.** Щоденники непересічних майстрів красного письменства, що містять зафіксовані записи особистих думок, переживань, життєвих подій, досить різноманітні в інтенційному та тематично-змістовому вимірі. Вони мають вагоме культурно-історичне значення, удоступнюють внутрішній світ творчої особистості, відображають суспільно-політичний контекст епохи та національної історії.

Щоденникові записи Олександра Довженка демонструють «закономірності поєднання особистої та громадської сфер життя письменника, що відкриває його як творчу особистість з життєвими труднощами, проблемами та непереможною вірою в мистецтво з систематичним бажанням жити, бачити, відчувати, творити» [8, с. 52]. Такий амбівалентний характер змістового наповнення щоденників зумовлений релевантним утіленням авторських інтенцій, синергією мовних засобів художнього, публіцистичного та розмовного стилів.

Іntenційний обшир щоденника широкий: автор пише про жорстоку війну, про перипетії історичного шляху рідного народу, про особисті думки, переживання, родину; розмірковує про долю України, про її майбутнє, про творчість, красу людини; він змальовує правдиву картину сталінських порядків. Це чіткі паралелі між особистим життям письменника й історичним буттям народу, літопис героїчних і трагічних подій війни, побачене, пережите й омовлене в хронологічному порядку та послідовності. Задокументувати правду життя, думки й почуття – інтенційна домінанта й життєва потреба Олександра Довженка, великого правдолюбця і геніального митця, який жив і працював в особливий час – «час глобальних рішень, глобальних планів і провалів. То був час великих змов» [16, с. 184]. В. Агеєва цілком справедливо зазначила: «Якби нецензурований



щоденник Олександра Довженка опублікували вслід за «Зачарованою Десною» в 50-ті, уся наша література (а особливо доля покоління шістдесятників) була б інакшою» [1, с. 82].

Щоденниковий дискурс О. Довженка детермінує *поліінтенційність* – багатовекторна реалізація інтенцій комунікативно-модальних та емотивно-аксіологічних, інтенцій естетичності, розмовності, люб'язності з домінуванням *я-інтенції*, що детермінує епістолярну комунікацію, розірвану в часі та просторі, виражаючи «апеляцію адресанта до адресата з метою поінформувати про щось, увести в коло певних подій, передати емоційний стан, особистісне переживання, оцінне ставлення до дійсності, загалом суб'єктивний пласт індивідуальних одкровенень» [14, с. 302].

Створюючи текстову цілісність щоденника, О. Довженко відкриває перед читачем свій душевний стан і переживання, світобачення і світосприйняття, документує правду життя, фіксує враження, втілюючи інтенції інформування: *5/XII 1943. Розпочну я краще писати новий сценарій про народ. І не буду його писати ні про дважди героїв, ні про трижди зрадників (...), а напишу я сценарій про людей простих, звичайних, отих самих, що зветься у нас широкими масами, що понесли найтяжчі втрати на війні, не маючи ні чинів, ні орденів* [5, с. 178]. Нам імпонує думка дослідників, які стверджують, що «Щоденник» О. Довженка – «документ доби, свідчення про потворну природу тоталітаризму, трагічну долю нашого народу, України та її синів». У поле зору «цього всевидючого ока України потрапив і державний лад антинародного тоталітарного СРСР, і злочинна КППС, і гнила система керівництва Червоної Армії, і закріпачені колгоспники, і денационалізоване вчительство, і страхітливо низький рівень так званої радянської культури, і насильництво соціалістичного реалізму над мистецтвом, і свавілля над його творцями» [9, с. 31].

У щоденнику йдеться, з одного боку, про особисте життя письменника, його психоемоційний стан, здоров'я, напр.: Пор.: *26/XI 1943. Привіз з Києва стареньку свою матір. Сьогодні ж узнав од Большакова і тяжку новину: моя повість «Україна в огні» не вподобалася Сталіну, і він її заборонив для друку і для постановки. Що його робити, ще не знаю* [5, с. 177]; *4/ XII 1945. Мені часто здається, що я скоро помру. Серце, мов ворог, турбує мене і пригноблює, роблячись часом таким важким* [5, с. 220]; з іншого боку – про суспільно-політичні події, контекст соціокультурного простору України ХХ ст., напр.: *6/XII 1943. Україна поруйнована, як ні одна країна в світі.*

*Поруйновані й пограбовані всі міста. У нас нема ні шкіл, ні інститутів, ні музеїв, ні бібліотек (...). У нас нема майже вчених, обмаль митців* [5, с. 178].

З-поміж синтаксичних маркерів щоденникового дискурсу вирізняються **двоскладні речення**, підмет яких виражений особовим займенником **я**. Напр.: *Я ніколи не був метким. У дні диспутів, якими таке рясне було моє життя, я знаходжу потрібні слова не зразу, а вже після бою, деє на самоті, встроливши голову в подушку* [5, с. 180]. Займенниковий підмет експлікує предметно-вказівне значення, увиразнює субстанцію мовця, основного суб'єкта комунікації, вербалізує я-інтенції та персональність, пор.: *26/IV 1944. Я не вмію писати. Або я зовсім не вмію писати і все те, що я роблю, лише здається писанням за принципом – на безриб'ї і рак риба, або ж я втомився і виснажився увесь вціент* [5, с. 182].

Варто зауважити, що займенниковий підмет координується:

– з простим дієслівним присудком, що має значення процесуальної дії та стану: *28/IV 1944. Я сміявся, як давно не сміявся* [5, с. 182]; *19/VI 1944. Я душевно захворів* [5, с. 184]. Цей присудок може бути виражений формою умовного способу, напр.: *13/IX 1944. Коли б я вірив у Бога, я попросив, помолився б йому, аби послав він мені ясного розуму на десять літ, аби зробити щось добре для свого народу, і більш нічого б не просив...* [5, с. 185];

– зі складеним дієслівним присудком, зокрема з модальними дієсловами: *30/IV 1944. У всьому я хочу шукати красу, себто істину* [5, с. 183]; *19/VI 1944. Я не можу писати статей. У мене в голові ніби обірвались усі абсолютно проводи* [5, с. 184];

– зі складеним іменним присудком: *4/VII 1945. Я кінорежисер. За все своє творче життя я не бачив ні одної своєї картини в хорошому кінотеатрі* [5, с. 189]; *23/IX 1945. І став я композитором. Все, що я знав, відчував, все, що бачив мій духовний зір, – все обернулось у звуки. І я став свободний* [5, с. 183];

У «Щоденнику» О. Довженка авторські інтенції вербалізують здебільшого розповідні висловлення, що мають оповідний характер: *2/I 1946. Я почав молитися Богу. Я не молився йому тридцять сім років, майже не згадував його. Я його одкинув. Я сам був Бог, богочоловік. Зараз я постиг невеличку краплину своєї облуди... Бог в людині. Він є або немає* [5, с. 225]. Нормою в жанрі щоденника є уривчастість, фрагментарність, незавершеність фрази, що загалом створює

експресивність деяких щоденникових записів, сповнених надзвичайно емоційних одкровенень: *5/УІІІ 1945. ...І не Україні одній я належу. Я належу людству, як художник, і йому я служу* [5, с. 191]; *23/ІІІ 1946. Так, я люблю Батьківщину, люблю народ свій, люблю палко і ніжно, як син може любити, як дитя, як поет і громадянин...* [5, с. 227]. Примітно, що у щоденникових записах О. Довженка «домінує інтроспективна зорієнтованість (зосередження на внутрішніх переживаннях автора стосовно тих або тих подій) записів» у порівнянні з фактографічними, що передають зовнішню подієвість [13, с. 78].

Важлива синтаксична риса щоденникових записів О. Довженка – функціонування **односкладних речень**, що відображають індивідуально-авторську картину світу, слугують адекватними засобами втілення інтенцій мовця. Серед таких конструкцій виокремлюємо **означено-особові речення**, які чітко вказують на конкретну особу як суб'єкта щоденникового дискурсу. Пор.: *21/ХІІ 1943. Починаю негайно й уперто правити «Україну в огні»* [5, с. 179]; *12/ X 1952. Благословляю день, і осінь, і теплий вечір, і шум сокориний, що доноситься до мене з того берега* [5, с. 265]. У таких висловленнях зосереджено увагу на головному члені, що виражений дієсловом (починаю, благословляю), а не на субстанції мовця, тобто важливою є передусім дія або стан оповідача: *17/УІІ 1949. Пишу сценарій. Уперто відчуваю, що біль у серці не дозволяє думати, не дозволяє почувати життя, не пускає навіть писати, водити олівцем чи пером по паперу* [5, с. 249].

Рідше в «Щоденнику» вжито **неозначено-особові речення**, що позначають дію, виконувану неозначеним суб'єктом. О. Довженко свідомо використовує ці конструкції, створюючи неозначеність повідомлюваного, не називаючи й усуваючи з конструкції основного суб'єкта дії. Пор.: *24/ХІ 1945. Призначили мене, словом, довго думали, і туди і сюди, не виходить діло! І от призначили мене завідувати – начальником комітету мистецтв нашого ж таки села* [5, с. 212].

У «Щоденнику» виразно експлікуються емотивно-аксіологічні інтенції, що передають почуття, емоційні переживання, оцінне ставлення автора щодо тих або тих подій і реалізуються в односкладних **безособових реченнях**. Інтенційну домінанту вияскравлює головний член речення, виражений прислівником, який і передає піднесений чи пригнічений стан митця. Напр.: *6/ХІ 1945. Як мені жаль, що в мене грип* [5, с. 198]; *4/ ХІІ 1945. Як жаль мені себе, що так*

*мій день повечорів і сонце моє зайшло* [5, с. 220]; або предикативними прислівниками на зразок *треба, потрібно, необхідно* з інфінітивом чи без нього, пор.: *28/ ХІІ 1945. Треба мати залізні нерви, кам'яну душу і серце раба, аби витримати те, що робив я сьогодні* [5, с. 223]; *4/ ХІІ 1945. Мені зараз потрібно тільки одне – десять років повної фізичної сили, ясності мозку, бездоганності серця* [5, с. 220].

**Інфінітивні конструкції** у щоденниковому дискурсі передають необхідність та доцільність виконання якоїсь дії, удоступнюють спектр спонукальних інтенцій наказу, вимоги, заклику, напр.: *Записати. Історію постановки фільму «Щорс» від самого початку до кінця* [5, с. 183]; *12 листопада 1955. Писати тільки правду. Не зраджувати її ні за яких обставин. Пам'ятати про час, про народ, про свої літа* [5, с. 285]; реалізують оптативну (бажальну) інтенційність: *30/ХІІ 1954. Описати детально крижини, розливи, сади в цвіту. Всю душу природи в цвіту. Весь порух сил. Прикласти вухо до землі. Літати з бджолами в кожну квітку* [5, с. 284].

У формі **номінативних речень** О. Довженко передає фрагментарність спогадів, їхню змінність, оприявнюючи інтенції інформування. Це вразливі картини, що допомагають авторові відтворити дійсність, відновити думки, передати атмосферу тієї або тієї ситуації. Пор.: *1942. Великий вихід з Києва. Трагедія киян. Віра в незламність Києва. Віра. Гребля, острів. Авто. Кладки, потоп. Смерть, смерть. По шию у воді три дні. Ніч. Обстріл. Ранені в три поверхи. Обстріл* [5, с. 243]. Такі конструкції вводять читача в роздуми, створюють чітку картину життєвих реалій.

**Питальне висловлення** у щоденнику Олександра Довженка – засіб вербалізації інтенцій запиту, маркер епістолярної діалогічності, актуалізації інформації та емотивності, напр.: *16/УІІІ 1945. Що зі мною? Висохла уява, погасла пристрасть? Чого мені так важко? Чи я просто втомився од роботи? Так і зробив же неначе небагато* [5, с. 193]. Водночас це експресивний засіб розмірковувань про суть держави, про її національні інтереси, що загалом засвідчує діалогізацію щоденникового дискурсу, напр.: *19/І 1944. Світе мій, чому любов до свого народу є націоналізм? В чім його злочин? Які нелюди придумали отсе от знущання над життям людським? Ну, цур йому* [5, с. 180].

Особливу стилістику «Щоденника» створюють **риторичні запитання**, які слугують емоційно-оцінними засобами реалізації інтенцій ствер-

дження чи заперечення, напр.: *1/У 1942. Скільки загинуло у війні? Де музеї, де картини, скільки знищено пам'ятників старовини?* [5, с. 25]; *23/ІХ 1945. Яку я музику створив? Чому прозвучала вона благовісним дзвоном понад усім світом? Чим звеселила й підкорила собі всі людські душі? В чому був її зміст, в чім сила?* [5, с. 197]. Подібні запитання постають як результат роздумів над філософськими проблемами життя, над сенсом людського буття.

До синтаксичних експресем належать **парцельовані комунікати**, які сегментують єдине висловлення на окремі компоненти (парцеляти) для надання їм інформативної викинченості та ситуативної значущості. Синтаксичні експресеми такого зразка відображають інтенції естетичності, вияскравлюють патріотичні почування автора. Пор.: *Написати статтю про українську жінку. Про жінку, про матір, про сестру. Про нашу Ярославну, що плаче рано на зорі за нами. Про Катерину, що плакала з Ярославом, про нашу геніальну українську хазяйку, про господиню України. Про шлях її великий і тернистий* [5, с. 26].

Оцінне сприйняття подій чи фактів, картин чи образів письменник узагальнює, акумулює в стислі вирази – афористичні висловлення, що мають універсальний характер, відображають стереотипи світосприйняття комунікантів, формують письменницький ідіолект. Їхній інтенційний діапазон широкий, зокрема йдеться: про роль митця в житті народу: *3/У 1944. Треба вкласти в уста персонажів все краще і високе, що сприяло б художній висоті і високій життєвій поетичній правді твору* [5, с. 184]; про духовну сутність людини, напр.: *Листопад 1945. Людина родиться для щастя й для радості, і бореться вона і діє во ім'я щастя. І розцвітає людина в щасті, а не в журбі, в світлі, а не в темряві й незнайстві, в сім'ї, а не в розлуці, і ніколи не в неволі* [5, с. 219]; про зрадників, ворогів, кар'єристів: *26/УІІІ 1945. Всі прагнуть посад... До смерті не зрозумію, чого так лізуть до посад. Що може бути кращого від конкретної роботи, від уміння творити конкретну цінність для суспільства* [5, с. 195];

про морально-етичні настанови та загальнолюдські істини: *5/І 1952. Чим вимірюється людина? Висотою намірів і цілей, а не висотою хмарочосів* [5, с. 254]; *12 листопада 1955. Думай неухильно тільки про велике. Піднеси природу до самого себе, і хай всесвіт буде відображенням твоєї душі. Борись во ім'я честі. Якщо доведеться ще раз бути пораним, проливай свою кров, як благотворну росу, і усміхайся* [5, с. 285–286].

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** «Щоденник» О. Довженка як засіб вербалізації розлогого спектру інтенційності, як спосіб здійснення епістолярної комунікації, розірваної в часі та просторі, створює континуум мовотворчості письменника, упізнаваний крізь призму часопростору, на тлі загальнонаціонального та індивідуально-авторського в мові.

До присутніх ознак щоденникового дискурсу Олександра Довженка належать:

- хронологійність як визначальний маркер жанрової диференціації щоденника;
- поліінтенційність письменницького щоденника, його різновекторність та амбівалентність у реалізації, з одного боку, соціокультурного простору української історії ХХ ст., з іншого – у передаванні суб'єктивного плану індивідуальних одкровень автора;
- домінування я-інтенцій, що вирізняє щоденник з-поміж інших дискурсивно-жанрових форм української мови;
- багатство синтаксичних засобів, що оприявнюють інтенційний обшир автора щоденникового дискурсу, індивідуалізують письменницький ідіостиль.

Вивчення щоденникового дискурсу з оперттям на інтра- та екстралінгвістичні чинники епістолярної комунікації, з огляду на інноваційні методи контекстуально-інтерпретаційного та трансакційного аналізу, методики інтен-аналізу формує перспективу наших подальших наукових студій, що сприятиме цілісній репрезентації письменницького ідіостилу Олександра Довженка як мовно-естетичного феномена в парадигмі філологічного дискурсу ХХІ ст.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеєва В. Дороги й середохрестя: есеї. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 352 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Видашенко Н. І. Щоденник у системі мемуаристики: історія становлення, типи класифікації та ознаки жанру. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Філологія. Харків. 2005. № 659. Вип. 44. С. 128–132.
4. Дейна Л. Лексико-семантичні репрезентанти суб'єктивної й об'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі. *Співвідношення семантики і структури в системі мовних одиниць*: колективна монографія / за ред. М. І. Степаненка. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 248–284.

5. Довженко О. П. Твори: В 5-ти томах. Т. 5 / Упоряд. Ю. Солнцевої, приміт. К. Волинського. К.: Дніпро, 1985. 359 с.
6. Коцюбинська М. Над маминими щоденниками. *Кур'єр Кривбасу*. 2005. №184. С. 120–145.
7. Крупа М. І. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 416 с.
8. Максименко О. В. Жанрові особливості «Щоденника» Олександра Довженка. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. 2013. № 14 (2). С. 52–58.
9. Матосова А. «Щоденник» О. Довженка – документ доби про трагічну долю України та її синів. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 1. С. 30–33.
10. Невська Ю. В. Дискурсиви в епістолярії М. Куліша: комунікативно-прагматичний вимір: монографія. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2019. 229 с.
11. Погребняк І. В. Науково-теоретичні основи епістолярного жанру. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2017. Вип. 28. С. 40-42.
12. Стахнюк Н. Щоденник письменника: аспекти дослідження. *Слово і час*. 2012. № 7. С. 97–104.
13. Халявко І. В. Стельовий синкретизм літературного щоденника (на матеріалі «Щоденника» О. Довженка). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 39. Т. 1. С. 76–79.
14. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці : Букрек, 2014. 412 с.
15. Шевель С. Епістолярний дискурс у системі комунікативних одиниць. *Вісник Прикарпатського університету*. 2009. Вип. XXI–XXII. С. 127–131.
16. Ямчук П. Діалог вічно живих (щоденникові записи Олександра Довженка і Євгена Сверстюка в контексті ХХ–ХХІ століть). *Філологічний часопис*. 2023. Вип. 1 (21). С. 182–202.